

AMILA KASUMOVIĆ

Sultanov, carev i kraljev službenik: činovnička karijera Muhameda ef. Kadića

Apstrakt: Autorica nastoji predstaviti mikropovijest jedne činovničke karijere koja se prelamala kroz tri upravna sistema u Bosni i Hercegovini. U fokusu je karijera Muhameda ef. Kadića koji je službenički poziv započeo u vrijeme kada je Bosna i Hercegovina bila pod osmanskom upravom, potom je, nakon austrougarske okupacije 1878. godine, također, bio inkorporiran u novu administraciju, a isto se ponovilo i nakon 1918. godine.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Austro-Ugarska, Kraljevina SHS, Muhamed ef. Kadić, administracija

Abstract: This paper deals with a bureaucratic career history of a professional clerk (Muhamed ef. Kadić) who served in three administrative and political entities which subsequently ruled the region – the Ottoman Empire, the Austro-Hungarian Monarchy, and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Austria-Hungary, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Muhamed ef. Kadić, administration

Muhamedu ef. (Enveri) Kadiću je posvećeno dosta redova u prošlosti.¹ Njegov životni put, u manjoj mjeri, te posebno intelektualni rad i stvaralaštvo bili su u fokusu brojnih studija domaćih povjesničara, osmanista i orijentalista. Ocjenjivan je njegov rad na polju prikupljanja izvora, bilježenja događaja, pisanja pjesama i epigrafa, a njegova čuvena Hronika bila je izvorna podloga mnogim historiografskim radovima.

Postoje dvije ključne razlike između ovog i radova posvećenih Kadiću nastalih u ranijem periodu: 1. predmet mog interesovanja je zanemareni i manje poznat dio njegovog života, a odnosi se na njegovu činovničku karijeru, te posebno fascinantan podatak da je Kadić služio kao činovnik unutar tri posve različita upravna sistema (Osmansko carstvo, Austro-Ugarska Monarhija i Država, odnosno Kraljevina SHS); 2. građa koju sam koristila za pisanje ovog rada nije prije korištena jer se mahom odnosi na austrougarski period i fond Zajedničkog ministarstva finansija, te u nešto manjem obimu na period poslije 1918. godine.

¹ Najsveobuhvatniji pregled svega napisanog pogledati kod Omanović-Veladžić 2014.

Cilj ovog rada je da prikaže pojedinca i društvo u procesu tranzicije na primjeru Muhameda ef. Kadića koji je silovitim društveno-političkim promjenama svjedočio dvaput u svom životu: 1878. i 1918. godine. Uprkos svemu, nije odustajao od svoje činovničke karijere. Obzirom na karakter korištene građe, bilo je moguće sagledati jednu dimenziju navedenog problema. Naime, dostupna građa dopušta uvid u upravni diskurs austrougarske administracije, njen odnos prema pojedincu i nastojanju da ga prilagodi novim administrativnim normama i praksi. Zbog toga Kadića-činovnika upoznajemo indirektno, preko dokumenata uprave, dok nam njegov "glas" ostaje nepoznanica.

Od arhiviste do činovnika Dvoglavog orla

Muhamed ef. Kadić rođen je 17. 1. 1856. godine u Sarajevu.² Nakon pohađanja sibjan mekteba i ruždije, završio je dvije godine Gazi Husrev-begove medrese, te je uposlen u Arhivu bosanske vilajetske vlade (*evrak-i kalem*) 1869/70. godine.³

Kadić je dobio posao činovnika/službenika u vrijeme kada je evropska, ali i osmanska administracija prolazila kroz proces modernizacije. Postoji, prema Weberu, više pokazatelja da činovništvo počinje funkcionirati na moderan način: izgrađen je princip kompetencija različitih organa što je i zakonski regulirano; razvija se sistem službenih dužnosti, dok se u službu primaju kvalificirana lica; postepeno se razvija službena hijerarhija; dokumenti koji svjedoče o opsegu poslova određenog organa uprave čuvaju se u originalu i konceptu; činovnici su upoznati s pravilima poslovanja i stručno se usavršavaju.⁴

Proces modernizacije osmanske administracije intenziviran je u drugoj polovini 19. stoljeća. Neke promjene bile su vidljive još u vrijeme Mahmuda II (1808-1839): rangiranje službenika, plaće, sekularne škole za službenike. Prema Findleyu, temelji moderne civilne službe postavljeni su u vrijeme Abdul Hamida (1876-1909), a značajnu novinu je predstavljalo i uvođenje personalnih dosijea (*sicill-i ahvâl*).⁵ Prema

² Arhiv Bosne i Hercegovine (Dalje: ABiH), Vrhovni sud Sarajevo (VSS), Personalni dosijei-Muhamed Kadić. Datum rođenja naveden je u tzv. Osobnom iskazu. Hamdija Kreševljaković navodi 17. 1. 1855. kao datum Kadićevog rođenja, vjerovatno zbog okolnosti da je hidžretska 1272. godina obuhvatala dijelom 1855. i 1856. godinu po gregorijanskom kalendaru. Kreševljaković 1932, 109. Isti podatak preuzima i Fehim Nametak. Usp. Nametak 1981, 16. Isti slučaj je i kod Omanović-Veladžić. Prednost dajem službenom dosijeu u koji su podaci unošeni sistematski, na osnovu postojeće osobne dokumentacije i iskaza.

³ Omanović-Veladžić 2014, 17. Mulabdić navodi da je to bilo 1871. godine. Mulabdić 1920, 52.

⁴ Veber 1976, 58-60.

⁵ Za Findleya je modernizacija zapravo vesternizacija osmanske administracije. Ne treba zanemariti ni ranije pokušaje da se uvedu pozitivne novine u svijet birokracije. Ipak, Findleyeva su djela iznimno korisna jer su temeljita, zasnovana na izvornoj građi i prate proces modernizacije kroz duži period. Pogledati: Findley 1989, 26. Također, vidjeti: Findley 1980.

Ustavu iz 1876. godine javna služba je bila uvjetovana poznavanjem turskog jezika, uz obavezno isticanje potrebe da službenici budu podobni, sposobni i vješti.⁶

Kadić je činovničku karijeru započeo u odjelu koji se upravo uklapa u navedenu Weberovu shemu, ali i generalni stav o modernizaciji poslovanja baziranoj na racionalizaciji i efikasnosti. Arhiv je bio dijelom odjela za korespondenciju u vilajetu, dakle, s posebnim kompetencijama, te uz postojeću službenu hijerarhiju: na čelu se nalazio upravnik (*evrâk müdürü*), njegov pomoćnik i još nekoliko osoba. Važna funkcija odjela je bila čuvanje sve prispjele dokumentacije, odvojeno po sandžacima, što je, također, predstavljalo znak modernog administrativnog poslovanja.⁷ Kadić je nakon dvije godine rada u arhivu unaprijeđen u prvog bilježnika arhiva.⁸ Time je zadovoljen i kriterij službenog napredovanja, dok je njegovo dobro poznavanje turskog jezika, te, vjerovatno, osnova arapskog i perzijskog, govorilo u prilog upošljavanja činovnika s određenim kvalifikacijama. Ako ništa, u Kadićevom slučaju je bilo tako. Mulabdić smatra da je sve navedeno trajno ostavilo traga na Kadića: “Svojom spoljašnošću i držanjem pravi tip skromna turskog činovnika, uljudna i inteligentna čovjeka, (...) susreće se sa svijetom s onom uljudnošću i poniznošću, kakvu je onda moderna turska škola gojila u novoj generaciji svog činovništva.”⁹

No, njegova je služba u Arhivu relativno kratko trajala. Slijedom političkih okolnosti, igre evropske diplomacije i previranja u bosanskohercegovačkom društvu, Bosna i Hercegovina od 1878. godine upoznaje novu upravnu paradigmu – austrougarsku vlast. Monarhija je dobila mandat evropskih sila na Berlinskom kongresu da okupira i upravlja Bosnom i Hercegovinom. U tim turbulentnim vremenima, većina osmanskih službenika stranog porijekla uglavnom je napustila okupirano područje, iako je Aprilskom konvencijom, sklopljenom između Austro-Ugarske monarhije i Osmanskog carstva, osmanskim službenicima bio garantiran ostanak u službi.¹⁰ Zemlju su napuštali mahom bolje educirani osmanski službenici stranog porijekla, dok su ostajali domaći osmanski kadrovi koji su teško mogli udovoljiti

⁶ Član 18 i 19 navedenog Ustava. Tekst istog dostupan na: <https://ael.eui.eu/wp-content/uploads/sites/28/2014/05/Brown-01-Ottoman-Constitution.pdf>

⁷ Aličić 1983, 99.

⁸ Omanović-Veladžić 2014, 17.

⁹ Mulabdić 1920, 52. O Kadićevom profilu svjedoči i slijedeća vijest: “Muhamed ef. Kadić poklonio je kao u prijašnjim godinama tako i ove godine na prvi dan Kurban-Bajrama za 45 opskrbljenika bez razlike vjeroispovijesti u gradskoj sirotinjskoj kući vrlo dobar ručak od više jela.” Sarajevski list, 18. februar / 2. mart 1904, Br. 26, 3.

¹⁰ Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, 1878-1880., I Band, Wien 1880, 5. Usp. Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1906, 16-17. Schneller je ispravno zaključio da su članovi 1-6 navedene Konvencije predstavljali tek iluzornu moć Osmanskog Carstva. Šneler 1893, 100-101.

potrebama nove, bitno je istaći, znatno drugačije administracije.¹¹ Neki osmanski službenici su se zadržali u novoj administraciji u prvo vrijeme, ali su potom, uz isplatu otpremnine iz zemaljskih sredstava, napustili službu.¹²

Jedan manji dio domaćih službenika koji su služili sultanu, preuzeti su u austrougarsku administraciju, koja ih je u prvim godinama uprave postepeno uvodila u nove administrativne prakse. Tako im je na početku bilo dopušteno da biraju i dijelove zvanične uniforme, npr. mogli su birati između suknene kape i fesa, čime je nova vlast taktizirala s uvođenjem naglih i radikalnih promjena.¹³ Zapravo, radilo se o obostranom pridobijanju povjerenja, jer je Monarhiji bilo u interesu pokazati kako ima osjećaj i za domaće stanovništvo, te kako mu može vjerovati. Dakako, situacija je bila značajno različita u Sarajevu i drugim bosanskohercegovačkim gradovima. Sarajevo je predstavljalo važan politički, upravni i ekonomski centar periferije, kako pred kraj osmanske vladavine, tako i kroz cijeli period austrougarske uprave. Robert Donia smatra da je sarajevskoj eliti upravo odgovarala centralizacija uprave kojoj je težila Monarhija u Bosni i Hercegovini, te su zbog toga pristajali biti odani novoj vlasti, a kod nekih je primjetna tranzicija iz osmanske u austrougarsku vlast.¹⁴

U historiografiji se dosta raspravljalo o tome koliko je nova uprava uspjela u pretvaranju domaćih ljudi u "Beamtere", te kakva je bila njihova uloga u bosanskohercegovačkom društvu. Negativne ocjene njihove uklopljenosti u novi upravni sistem, uglavnom, nisu izostajale.¹⁵

U vrijeme navedenih silovitih promjena kroz koje je prolazilo stanovništvo Bosne i Hercegovine, Kadić je dobio svog prvog sina – Naima, koji je rođen upravo 1878. godine.¹⁶ Koji su bili Kadićevi motivi da pristupi novom administrativnom aparatu teško je reći: izdržavanje porodice, prestiž činovničkog poziva ili

¹¹ Gabriel 2003, 53, 58. Mažuranić je na XIX sjednici Bosanske komisije, od 17. 11. 1878., iznio stav da su osmanski službenici neupotrebljivi. Kapidžić 1958, 25-26. Ipak, Eichler ističe kako je i među domaćim ljudima bilo onih koji su imali potrebno znanje da bi ih se moglo uzeti u službu. Istina, tu govori o kadijama. Eichler 1889, 141.

¹² Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, 1878-1880., I Band, 50. U pitanju je naredba Zajedničkog ministarstva od 9. jula 1879., br. 3185.

¹³ Ibidem, 55.

¹⁴ Donia 2000, 49, 58.

¹⁵ Ilustracije radi pogledati Jarak 1956, 56.

¹⁶ Pored Naima, Kadić je dobio još dvojicu sinova: Halima 1881. i Selima 1888. godine. ABiH, VSS, Personalni dosijei. Omanović-Veladžić u doktorskoj disertaciji navodi i četvrtog sina, dok u članku ostaje kod tri. Usp. Alma Omanović-Veladžić 2014, 16. Također, Omanović-Veladžić 2015, 419. Kao i kod godine rođenja, i u ovom slučaju prednost dajem službenom dosijeu. Kod Mulabdića stoji da je jedan od Kadićevih sinova postao šerijatski sudija u Sarajevu. Mulabdić 1920, 52.

nešto treće.¹⁷ Do stupanja u državnu bosanskohercegovačku upravu 12. januara 1885. godine, Kadić je radio kao računovođa nekoliko mjeseci 1880. godine kod privremenog vakufskog povjerenstva u Sarajevu.¹⁸ Potom je podnio molbu da mu se dodijeli privremena dnevnicica kao pripravniku (vježbeniku) u pisarnici Gradskog poglavarstva.¹⁹ Tu se zadržao dvije godine, a potom je naredne dvije godine radio kao “Tapumemur” (službenik za tapije) pri kotarskom uredu u Sarajevu.²⁰ Molba da bude primljen u statusu pisara kod Gradskog poglavarstva je znak Kadićeve spremnosti da nastavi činovničku karijeru i u novonastalim okolnostima, a upornost i trud koji je pokazivao u prvih sedam godina austrougarske uprave završili su pozitivnim ishodom i stupanjem u službu, koji je kasnije postao definitivan.

Na ovom mjestu je potrebno istaći da su svi službenici u Bosni i Hercegovini do 1885. godine imali privremeno riješen status. Formiranje tzv. *definitivnog činovništva*²¹ moglo je uslijediti tek donošenjem Zakona o mirovinama (1885).²² No, Kadić je na definitivnu službu još trebao pričekati. U januaru 1885. godine je primljen za provizornog oficijala poreskog ureda u Sarajevu.²³ Posao u ovom uredu je bio iznimno naporan, te je šef Zemaljske vlade Appel u više navrata tražio nagrade za ove činovnike zbog ostvarenih rezultata “durch ihre aufopfernde und verständnissvolle Thätigkeit.” Ovi činovnici su morali prikupiti sve osmanske propise vezane za takse i poreze; kako su neke stranke izgubile svoje tapije, činovnici su morali istražiti navedene slučajeve.²⁴ Kadić je bio nagrađen u više navrata sa skromnijim iznosima: 50 fl. (1885), 50 fl. (1886) i 30 fl. (1889). Iznosi su bili i

¹⁷ Sjajan prikaz transgeneracijskih promjena u uglednoj porodici Muhibbi/Muhibić, koje su bile praćene društveno-političkim gibanjima u toku dugog 19. stoljeća dala je Tatjana Paić-Vukić. Njeno djelo je, zapravo, posvećeno sarajevskom kadiji Mustafi Muhibbiju (1788-1854) koji je pred kraj života svjedočio razvijanju reformne agende unutar osmanskog, pa time i bosanskohercegovačkog društva. Njegovi sinovi su svjedočili okupaciji 1878. godine, dok mu je unuk, također Mustafa, prema autorici, postao čovjek dvaju kultura. Pogledati više Paić-Vukić 2007.

¹⁸ ABiH, VSS, Personalni dosijei-Muhamed Kadić.

¹⁹ Historijski arhiv Sarajevo, Gradsko poglavarstvo, 1881, br. 7779

²⁰ ABiH, VSS, Personalni dosijei-Muhamed Kadić. Kreševljaković navodi da se Kadić u uredu za tapijske poslove zadržao samo godinu dana, ali taj navod nije moguće provjeriti. H. Kreševljaković, *Muhamed Enveri ef. Kadić*, 110. Gotovo identične podatke navodi i u ranijem članku. Usp. Kreševljaković 1931, 273-277.

²¹ Činovništvo sa stalnim angažmanom.

²² Izvještaj o upravi BiH 1906, 26-27. U Izvještaju stoji da je od ukupnog broja činovnika na domaće otpadalo 27,6%. Gledano iz ugla konfesionalne pripadnosti na muslimane je otpadalo 8,07%. U 1912. godini broj muslimanskih službenika je porastao na 11,16%. Purivatra 1974, 55. Kako je došlo do sastavljanja zakona o mirovinama Kallay detaljno navodi u jednom dopisu koji je priložen uz dokument iz 1885. ABiH, Zajedničko ministarstvo finansija (ZMF), 1885, br. 8615.

²³ ABiH, ZMF, 1885, br. 262.

²⁴ ABiH, ZMF, 1885, br. 2196. ABiH, ZMF, 1886, br. 1442. ABiH, ZMF, 1889, br. 1926

više nego skromni obzirom na obim i kompliciranost poslova koje su činovnici poreskog ureda obavljali, a toga je bila svjesna i javnost, te se o tome kasnije raspravljalo i u Saboru.²⁵

U maju 1886. godine bilo je predloženo, a u skladu s instrukcijama od 23. novembra 1885., preuzimanje nekih činovnika u definitivnu službu kod poreskog ureda Sarajevo. Među njima je bilo navedeno i ime Muhameda ef. Kadića. Nažalost, ispostavilo se da Kadić nije položio potrební stručni ispit koji je bio uvjet za definitivnu službu u poreskom uredu. Stoga je njegovo imenovanje u definitivnog činovnika prolongirano.²⁶

Nakon položenog stručnog ispita, te obzirom na iznimno dobru kvalificiranost (pored maternjeg jezika poznao je turski, te prilično dobro i njemački jezik) i ocjenu nadređenih da je riječ o "vertrauungswürdiger und gut verwendbarer Beamte", Kadić je krajem 1888. godine primljen u definitivnu službu kao definitivni oficijal I klase pri poreskom uredu.²⁷ Svaki činovnik je morao potpisati očitovanje o pristupanju stalnoj službi, uz prisezanje zakletve. Kod činovnika islamske vjeroispovijesti obrazac zakletve je bio nešto drugačiji: nakon pročitano g obrasca o pristupanju na maternjem jeziku isti se potvrđuje izgovaranjem riječi "Vallahi", pri čemu nije bila uvedena praksa polaganja ruke na Kur'an.²⁸

Naredne godine Kadiću se pružila posebna prilika. Naime, uslijed smrti Ibrahim ef. Vuđukovića,²⁹ ostala je upražnjena pozicija kancliste pri Vrhovnom šerijatskom sudu.³⁰ Svaki činovnik islamske vjeroispovijesti, obrazovan u medresi, priželjkivao je upravo ovakvu službenu poziciju. Obzirom na Kadićevu biografiju i kvalifikacije, prelazak u Vrhovni šerijatski sud se smatrao logičnim rješenjem. Njegovi nadređeni su posebno isticali Kadićevo dobro poznavanje turskog jezika, te njegovu prevodilačku aktivnost u poreskom uredu. Ovakav profil službenika su preporučili i Sejfudin ef. Lukšić i Nezir ef. Skalić. Budući da je sve govorilo u prilog Kadićevu premještanju ka Vrhovnom šerijatskom sudu, ideja je realizirana krajem 1889. godine. Kadić je postao definitivni kanclista trećeg stupnja.³¹

²⁵ Poslanik Đuro Džamonja je za činovnike poreskih ureda naveo kako: "...nemaju posebnih nagrada, ili ako imaju, dobivaju malu nagradu, a to smatram nepravednim, jer, gospodo, u Čapljini policista, koji stoji kod otkupa duhana, dobije 100 kruna nagrade...". Stenografski izvještaj LXXI. sjednice Sabora Bosne i Hercegovine, održane 9. marta 1911., u: Stenografski izvještaji o sjednicama i priložima bosansko-hercegovačkog Sabora god. 1910/1911., I. zasjedanje, Svezak III., od LIV. do XCII. sjednice, 1347.

²⁶ ABiH, ZMF, 1886, br. 4285.

²⁷ ABiH, ZMF, 1888, br. 8915.

²⁸ Sladović pl. Sladoevički 1915, 50.

²⁹ Pogrešno navedeno u dokumentu. Treba Vuđuhović.

³⁰ Sudska organizacija austrougarske uprave podrazumijevala je da su šerijatski sudovi pripojeni uspostavljenoj strukturi sudova. Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, 464.

³¹ ABiH, ZMF, 1889, br. 8858. Usp. VSS, Personalna dosijea-Muhamed Kadić.

Nakon pune dvije godine provedene na navedenoj poziciji, predloženo je Kadićevo napredovanje u kanclistu drugog stupnja, što je bilo, u pravilu, prae-
no i povećanjem plate. Prijedlog za napredovanje iznesen je na osnovu Kadićevih
sposobnosti i predanosti poslu, tako da nije bilo nikakvih prepreka da od 1. januara
1892. godine Kadić bude zvanično kanclista drugog stupnja pri Vrhovnom šerijats-
kom sudu.³² Iako je Kadićevo napredovanje bilo utemeljeno i racionalno, ono je,
ipak, i iznenađujuće budući da su propisi nalagali obavezu provođenja perioda od
tri godine na određenoj poziciji. U Kadićevom slučaju radilo se o dvije pune godine.
Nažalost, izvještaji ne spominju dodatne razloge Kadićevog unapređenja. Takav je
bio slučaj s njegovim narednim napredovanjem, kada je imenovan u kanclistu pr-
vog stupnja 1894. godine.³³ No, stoga je na naredno napredovanje trebao čekati šest
godina. Iz konsultiranih dokumenata se može zaključiti da se i sam Kadić žalio na
svoj status, te na činjenicu da su mlađe kolege, koje su u poslu bili kraće od njega,
napredovali, a on nije mogao, jer mu se nije računalo vrijeme provedeno u poreskom
uredu. Ova nepravda je ispravljena 1902. godine kada je Kadić postao kancelarijski
oficijal prvog stupnja, te je iz XI prešao u X činovničku klasu.³⁴

Kadićeva predanost službi u periodu austrougarske uprave niti u jednom izvještaju
nije bila dovedena u pitanje. Naprotiv, uvijek je isticana njegova kvalificiranost za po-
sao koji obavlja i predanost zadacima. Pa ipak, napredovanje u službi je predstavljalo
dug i naporan put. U definitivnu službu je primljen nakon 10 godina od okupacije Bo-
sne i Hercegovine i nakon obavljanja brojnih činovničkih zadataka. Gledano iz ugla
njegovih nadređenih, Kadić se sigurno uklopio u novi administrativni sistem.

Vrhunac karijere i odlazak u mirovinu

Nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine, uslijedili su brojni događaji koji
su se odrazili na previranja u bosanskohercegovačkom društvu. No, te su promjene u
Kadićevom personalnom dosijeu malo vidljive. Osim standardnih, očekivanih napre-
dovanja, 1912. godine se desio novi važan pomak u Kadićevoj karijeri. Naime, nakon
što je kancelarijski direktor Mathias Krivošić umirovljen, otvorila se slobodna pozicija
pri pomoćnim uredima. Predloženo je da na tu poziciju bude imenovan Muhamed ef.
Kadić u svojstvu pridodanika pomoćnih ureda, uz prelazak u IX činovničku klasu.³⁵

Interesantan je podatak da je Kadić, navodno, tražio odlazak u mirovinu malo
prije navedenog napredovanja, jer se htio posvetiti sređivanju građe koju je marljivo
prikupljao proteklih godina. Njegova molba je bila odbijena.³⁶

³² ABiH, ZMF, 1892, br. 138.

³³ ABiH, VSS, Personalni dosijei-Muhamed Kadić.

³⁴ ABiH, ZMF, 1902, br. 16 049.

³⁵ ABiH, ZMF, 1912, br. 16 426.

³⁶ Mulabdić 1920, 54. U građi koju sam pregledala nisam naišla na sličan podatak. Kadić je zvanično umirovljen 1923.

Naredno značajno napredovanje trebalo se desiti u februaru 1915. godine, kada je predloženo imenovanje Kadića na mjesto direktora pomoćnih ureda pri Vrhovnom šerijatskom sudu, uz prelazak u VIII činovničku klasu.³⁷ U ovom slučaju se uprava sjetila propisa o napredovanju koje je moguće tek nakon trogodišnjeg perioda provedenog u jednom službenom statusu. Kako je Kadićevo napredovanje 1912. godine bilo u novembru, očekivalo se da će i slijedeće biti krajem 1915., te je prijedlog došao devet mjeseci ranije. Kadićevo napredovanje je privremeno bilo zaustavljeno uz obrazloženje da treba provesti pune tri godine u određenom statusu.³⁸ Već u novembru 1915. godine Kadić je imenovan na predloženu poziciju, uz neizostavnu opasku o njegovoj kvalificiranosti za posao, te uz konstataciju da je raniji prijedlog za Kadićevo napredovanje bio odbijen samo usljed okolnosti da nije istekao propisani trogodišnji rok.³⁹ Imenovanje je objavljeno 11. decembra 1915. u Sarajevskom listu, te u Wiener Zeitung i Budapesti Közlöny.⁴⁰

Za vrijeme obavljanja različitih dužnosti pri pomoćnim uredima Vrhovnog šerijatskog suda u posljednjim godinama austrougarske uprave Kadić je cijenjen kao vrlo dobar službenik, koji dobro poznaje šerijat. Smatran je vrijednim, pouzdanim i u moralnom smislu – uzornim. Sve navedeno je ponavljano u izvještajima koji su periodično podnošeni Zemaljskoj vladi.⁴¹

Nakon skoro 50 godina činovničke službe, neposredno pred umirovljenje, Kadić je svjedočio još jednoj burnoj društvenoj promjeni: slomu Monarhije i uspostavi Države, odnosno Kraljevine SHS. No, Kadić se ni tada nije povukao iz službe.

Po pitanju upravnih organa vlasti u prijelomnim godinama 1918/1919. vladalo je prilično nesređeno stanje koje se kretalo od ostavljanja zatečenog do progona i kažnjavanja određenih činovnika. Naime, zvanični stav nove uprave je bio da se organi ranije, austrougarske, uprave ne diraju, u smislu izmjene njihova sastava. Čak su i kotarski predstojnici, u najvećem broju, ostali na svojim pozicijama.⁴² Razumljivo, činovnici iz austrougarskog perioda su mogli ostati jedino ukoliko se nisu kompromitirali u toku Prvog svjetskog rata, što je ponekad bio slučaj.⁴³ Dakako, bilo

³⁷ ABiH, ZMF, 1915, br. 2227.

³⁸ ABiH, ZMF, 1915, br. 2227.

³⁹ ABiH, ZMF, 1915, 12 120.

⁴⁰ Tekst objave glasi: "Der gemeins. Finanzminister hat im Stande der Manipulationsbeamten des bh. Justizdienstes den Hilfsämteradjunkten Muhamed ef. Kadić zum Hilfsämterdirektor ernannt". Sarajevski list, 11. 12. 1915., br. 285, 3.

⁴¹ ABiH, VSS, Personalni dosijei-Muhamed Kadić. Tablice o sposobnosti.

⁴² Šehić 1991, 13-14. Usp. Iović, 2007, 348, 357.

⁴³ ABiH, Narodna vlada Narodnog vijeća SHS-prezidijal (NVNVSHS), 1918, Kutija 2, br. 280 i 286. Navedeni primjeri služe samo za ilustraciju navedenog. No, nije se nužno moralo raditi o kompromiranosti. Stari činovnici su narod jednostavno podsjećali na staru, austrougarsku, vlast, te se promjena uprave nije osjećala u pravom smislu. Iović 2007, 372.

je i starih činovnika koji su bili spremni staviti svoje usluge na raspolaganje novoj upravi.⁴⁴ Svi ostali, koji su željeli napustiti Bosnu i Hercegovinu i vratiti se u svoju domovinu, činili su to na tri načina: samoinicijativno, putem organiziranog iseljavanja, a bilo je i protjerivanja stranaca. Samoinicijativno iseljavanje dešavalo se već krajem 1918., dok organizirano iseljavanje i protjerivanje poprimaju masovnija obilježja u periodu 1919-1921. godine i nisu mimoišla ni činovnički stalež.⁴⁵ Na upražnjenje odgovorne pozicije dovođeni su već početkom 1919. godine činovnici iz Srbije, dok su muslimanski činovnici, makar se radilo i o običnim službenicima, uglavnom odstranjivani iz službe.⁴⁶ Ovakva praksa odrazila se na nacionalno-konfesionalni sastav birokratskog aparata, ali je dovela i do pada profesionalnog kvaliteta novog činovništva.⁴⁷ Komparacija arhivske građe austrougarskog perioda i one nastale u radu različitih organa prvih godina postojanja Države, odnosno Kraljevine SHS govori tome u prilog.⁴⁸

Kadić je ostao na svojoj poziciji. Može se reći da je on bio dvojako zaštićen: nije bio stranac, a vjerovatno je bio zaštićen i uslijed okolnosti da je radio pri Vrhovnom šerijatskom sudu, gdje su bili potrebni službenici islamske vjeroispovijesti.⁴⁹ Osim toga, nije bio kompromitiran i dobro je obavljao svoj posao.

U prilog navedenoj tvrdnji govori i vrlo oskudna građa sačuvana za period 1919-1923 koja se odnosi na njegovu činovničku karijeru. Riječ je o svega nekoliko pisanih tragova o njegovoj službi u novonastalim okolnostima. U biti, nova uprava naslanjala se na ranije izvještaje koji su ocjenjivali činovnički rad Muhameda ef. Kadića.⁵⁰ Tako je opis Kadića kao vrijednog, pouzdanog i kvalificiranog službenika potvrđen u nekoliko navrata: 20. februara 1919, 3. augusta 1920, 28. februar 1921. U posljednjem iskazu o sposobnosti Kadića kao činovnika stoji jedna posebna napomena: "...da do sada nije naučio ćirilicu, no bivši upozoren da najdulje do 1. maja t. g. ima voditi bilješke i protokole prema odnosnoj naredbi, započeo je sa vježbanjem u ćirilici".⁵¹ Navedena opaska je u kontradikciji s Kreševljakovićevom tvrdnjom, koju su kasnije autori preuzeli, da je Kadić odmah po okupaciji savladao

⁴⁴ ABiH, NVNVSHS, 1918, Kutija 2, br. 319. Slučaj Charkiewicz Adama iz Galicije.

⁴⁵ Zahvaljujem Enesu Omeroviću na ustupljenim informacijama.

⁴⁶ Purivatra 1974, 55, 57.

⁴⁷ Brkljača 2006, 81.

⁴⁸ Isović 2007, 332.

⁴⁹ Vlada Kraljevine SHS opredijelila se za zadržavanje ustanove državnih šerijatskih sudova. Ovakav postupak je bio očekivan, budući da je nakon Prvog svjetskog rata primjena šerijatskog prava na Balaknu bila garantirana putem međunarodno-pravne ustanove o zaštiti manjina. Karčić 1986, 47, 49.

⁵⁰ Izrada tzv. tabela o sposobnosti činovnika nastala je u skladu s naredbom Zemaljske vlade od 27. januara 1915. godine, br. 1231 prez.

⁵¹ ABiH, VSS, Personalni dosijei-Muhamed Kadić. Priložen dopis Predsjedništva Vrhovnog suda za Bosnu i Hercegovinu od 28. februara 1921, br. 357 prez. (latinita). U dopisu istog tijela, istog datuma, samo pod brojem 327 prez., stoji "...da je ćirilicu dobro uvježbao i da sada vrši posao po propisu."

ćirilicu i latinicu.⁵² Ipak, to ne znači da je Kreševljakovićeve tvrdnja netačna: Kadić se uistinu morao prilagoditi novom vremenu koje je donijela okupacija Bosne i Hercegovine 1878. godine, ali je moguće da je u službi više forsirao latinicu od ćirilice, te da je vremenom ćirilicu jednostavno zaboravio koristiti. Zbog toga je istu trebao ponovo učiti nakon 1918. godine. Što god da bi od navedenog moglo biti izvjesno, važno je istaći Kadićevu spremnost da se prilagodi i da usvoji pisma koja je nova uprava forsirala, pa čak i u trenutku skorog odlaska u mirovinu.

Zaključak

Pokušaj sagledavanja činovničke karijere Muhameda ef. Kadića, koja je bila nevjerojatna, obzirom da se protezala kroz dugi vremenski period i zrcalila tri posve različita politička sustava, odgovara naporima mikropovijesti koja za cilj ima prikazati naizgled nevažna dešavanja i životne priče. Kadićeva priča je mogla biti i tipična i netipična; ona je sigurno simbolična, jer su promjene upravnih paradigmi kojima je svjedočio Muhamed ef. obilježile i njegov, ali i živote mnogih njegovih sunarodnjaka.

Kadićev vlastiti identitet ostaje enigma, budući da je korištena građa mogla ukazati na stav austrougarske uprave prema domaćim ljudima uključenim u činovničku službu nakon 1878. godine. Njegovo porijeklo, obrazovanje i rad pri Vrhovnom šerijatskom sudu nesumnjivo su morali utjecati na jako razvijenu konfesionalnu odrednicu Kadićeva identiteta. No, ono što posebno fascinira, jeste njegova predanost činovničkom pozivu i spremnost da novonastale okolnosti i društvene promjene prihvati kao neminovnost, te da se prilagodi nametnutom činovničkom kodu neke nove uprave, čak i u vrijeme skorog odlaska u mirovinu. Mulabdić to naziva "orijentalnom odanošću." Pomalo je dirljiva njegova predanost poslu koja se iščitava iz elaborata Kadićevih nadređenih u kojima je on uvijek oslikan kao vrijedan, pouzdan i kompetentan službenik.

Nedostaje, svakako, Kadićev glas, jer je nekoliko njegovih molbi, napisanih različitim instancama austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, izgubljeno. No, Kadićeva Hronika i rekonstruirani tok njegove karijere predstavljaju svjedoke društvenih lomova, ali i Kadićev odgovor životnim izazovima.

⁵² H. Kreševljaković 1933, 110. Mulabdić, pak, navodi da je Kadić poslije okupacije savladao latinicu, dok je štampanu ćirilicu već znao. Mulabdić 1920, 52. Inače, pitanje usvajanja latinice i ćirilice bilo je vrlo važno za muslimane, čak i početkom 20. stoljeća. Pogledati prikaz knjige "Uputa u čitanju i pisanju latinice za muslimane, koji znadu arapsko pismo", koji je napisao Nerkesi-Zade. Behar (List za pouku i zabavu), God. VIII, Br. 1, Sarajevo, 1. maj 1907., u: Behar (List za pouku i zabavu), God I-XI (1900-1911) Izbor, El-Kalem, Sarajevo 1990, 397.

IZVORI

Neobjavljeni

- Arhiv Bosne i Hercegovine: Vrhovni sud Sarajevo / Zajedničko ministarstvo finansija / Narodna vlada Narodnog vijeća SHS prezidijal
- Historijski arhiv Sarajevo: Gradsko poglavarstvo

Objavljeni

- Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1906.
- Osmanski ustav dostupan na: <https://ael.eui.eu/wp-content/uploads/sites/28/2014/05/Brown-01-Ottoman-Constitution.pdf>
- Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, 1878-1880., I Band, Wien 1880.
- Stenografski izvještaj LXXI. sjednice Sabora Bosne i Hercegovine, održane 9. marta 1911., u: Stenografski izvještaji o sjednicama i prilogima bosansko-hercegovačkog Sabora god. 1910/1911., I. zasjedanje, Svezak III., od LIV. do XCII. Sjednice.

Novine

- Behar (List za pouku i zabavu)
- Sarajevski list

LITERATURA

- *Aličić A. S.* 1983, Uređenje bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1983.
- *Brkljača, S.* 2006, Stanovnici gradova u Bosni i Hercegovini 1914-1941, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, 35, Sarajevo 2006.
- *Donia R. J.* 2000, Islam pod Dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878-1914, Naklada ZORO/Institut za istoriju, Zagreb-Sarajevo 2000.
- *Eichler E.* 1889, Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina, Wien 1889.
- *Findley, C. V.* 1980, Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922, Princeton University Press, 1980.
- *Findley C. V.* 1989, Ottoman Civil Officildom, Princeton Universiti Press, 1989.
- *Gabriel K.* 2003, Bosnien-Herzegovina 1878. der Aufbau der Verwaltung unter FZM Herzog Wilhelm v. Württemberg und dessen Biographie, Peter Lang, Frankfurt a/M, 2003.

- *Išović, K.* 2007, Struktura i funkcionisanje organa državne uprave u Bosni i Hercegovini od 1918. do 1924. godine, u: Sabrani radovi, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2007.
- *Jarak N.* 1956, Poljoprivredna politika Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini i zemljoradničko zadrugarstvo, Naučno društvo NRBiH, Sarajevo 1956.
- *Kapidžić H.* 1958, Hercegovački ustanak 1882. godine, Veselin Masleša, Sarajevo 1958.
- *Karčić, F.* 1986, Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918-1941, Vrhovno starješinstvo Islamske zajednice u SFRJ, Sarajevo 1986.
- *Kreševljaković, H.* 1931, Dva Bošnjaka povjesničara, Narodna starina, Vol. X, No. 26, Zagreb 1931, 273-277.
- *Kreševljaković, H.* 1932, Muhamed Enveri ef. Kadić, Narodna uzdanica, god. I/1933, Islamska dionička štamparija, Sarajevo 1932.
- *Mulabdić, E.* 1920, Muhamed ef. Kadić, "Pravda" (Kalendar JMO), Godina I, Sarajevo 1920.
- *Nametak, F.* 1981. Predanost historiji. Uz pedesetu obljetnicu smrti Muhameda Envera Kadića, Odjek, 20, Sarajevo, 15-31. oktobar 1981.
- *Omanović-Veladžić, A.* 2014, Hronika Muhameda Enveri Kadića kao izvor za izučavanje kulturne historije Bosne i Hercegovine, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo 2014. (neobjavljena doktorska disertacija).
- *Omanović-Veladžić, A.* 2015, Muhamed Enveri Kadić: historičar, hroničar, pjesnik i epigraf (1855-1931), Godišnjak BZK Preporod, Godina XV, Sarajevo 2015.
- *Paić-Vukić, T.* 2007, Svijet Mustafe Muhibbija, sarajevskog kadije, Srednja Europa, Zagreb 2007.
- *Purivatra, A.* 1974, Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Svjetlost, Sarajevo 1974.
- *Sladović pl. Sladoevički, E.* 1915, Priručnik zakona i naredaba za upravnu službu u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1915.
- *Šehić, N.* 1991, Bosna i Hercegovina 1918-1925., Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo 1991.
- *Šneler H.* 1893, Državno-pravni položaj Bosne i Hercegovine, Izdanje književnog fonda Ilije M. Kolarca, Beograd 1893.
- *Veber, M.* 1976, Privreda i društvo II, Prosveta, Beograd 1976.

Amila Kasumović

*Serving the Sultan, the Kaiser, and the King:
The Career Story of Muhamed ef. Kadić*

Summary

This paper explores the administrative and political transition in the 19th and 20th century Bosnia and Herzegovina by researching a bureaucratic career history of a professional clerk (Muhamed ef. Kadić) who served in three administrative and political entities which subsequently ruled the region – the Ottoman Empire, the Austro-Hungarian Monarchy, and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. It differs from the available historiographic accounts in several ways. Most notably, it gives new information on the course of Kadić's bureaucratic career, a part of his life which has been insufficiently researched and less known. Second, this is not done just to provide the public with some new data about his life path, but to expound on the issue of transition and political changes, which is seen as a much broader question. In a way, the approach used in this study resembles the methodology of major contributors in the field of microhistory, who had often started their analysis with small pieces of data and short sequences of history but later sought to reflect on broader questions and debates. The documentary basis for this research comprises of previously unused and unpublished archive material preserved in the Archives of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo.